

Vyrovnání rozporů mezi archeologickými a historiografickými díličními závěry jako pramen nového poznání (na příkladě počátků města Mostu)

JINDŘICH TOMAS

Počátky města Mostu mají tu přednost, že o nich byla publikována řada prací jak archeologických tak historiografických, které mnohé okolnosti tohoto vývoje osvětlily, i když — jak se při takových problémech obvykle stává — ponechaly přece jen řadu otázek otevřených.

Lze konstatovat, že oba směry bádání dospěly k tomu, že původní Hněvín Most byl nevelké střediskové místo u přechodu Bíliny, že však doznal značného rozvoje ve 13. století, kdy tu pak v jisté návaznosti vzniklo královské město Most. Dosud ne zcela jasně je vysvětlení prostorové souvislosti a návaznosti Hněvína Mostu a královského města Mostu. Z archeologických výzkumů vyplývá, že nebylo mnoho nálezů pro dobu před 13. stoletím na území pozdějšího města Mostu a předměstí — zvláště na pravém břehu Bíliny. Významné bylo to, že po rozboru nálezů archeologové odmítli variantu, že by starší sídliště bylo v jižní části města kolem 3. náměstí. Jisté malé množství starších nálezů se vyskytlo na levém břehu, nikoliv však na pravém břehu na území města kolem 1. náměstí. Archeologové tak dospěli k jako pravděpodobnému názoru, že trhové místo Hněvín Most bylo spíše levobřežní a nově založené královské město Most vzniklo na předtím celkově neosídleném pravém břehu (Klápště 1988, 60; Velímský 1986, 24, 25—30; 1990, 140, 141).

V písemných pramenech braných v úvahu ve starších pracích není žádná přímá zmínka přesněji určující polohu Hněvína Mostu (různé výklady starší literatury viz Jančárek 1963). Nově jsem se zabýval listinou krále Václava II. z 1287, v které král přislíbil klásteru zderazskému náhradu za zábor Hněvína Mostu. Listina není zachována, není uvedena v Emlerových Regestech, ani v soupisu listin Václava II. [Pojsl, Řeholka, Sulitková 1974] a tedy zřejmě nebude v příslušném svazku CDB. Je zmíněna v mosteckém listináři (Schlesinger 1876, č. 32) jen registem, který však splývá s jinou listinou Václava II. pro Zderaz z r. 1287. To vzbuzovalo dojem, že listina není zcela bez problémů. Podle posouzení této otázky, které jsem připravil, je existence této listiny nepochybná. Argumentaci shrnuji v exkursu II. připravované studie o počátcích města Mostu. Zachovala se dokonce citace rozhodující části listiny. V překladu: „... že se o dříve řečeném městě Mostu, nyní našem, jim (Zderazu) jakýmsi šlechticem Kojatou v jeho poslední vůli darovaném, tak spravedlivě a tak lidsky srovnáme a (jim) dosti učiníme, totiž tak, že jim za ně (město) dáme jiné královské statky...“ („...super civitate Pontensi prefata, nunc nostra, per quendam nobilem Coyatam in sua ultima voluntate data eis...“, podle Pubitschka 1781, 270).

Z tohoto textu vyplývá, že král Hněvín Most Kojatou odkázaný Zderazu ztotožnil r. 1287 s královským městem Mostem a uznal svůj závazek zábor města nahradit. Srovnáme-li případ Mostu s jinými případy královských záborů měst a půdy pro vznik nových lokačních královských měst v prostoru starých raně středověkých aglomerací v třetím desetiletí 13. století, zvláště s Litoměřicemi a Znojmem, zjistíme, že král obvykle nezabíral více půdy a ob-

jektů než pro založení potřeboval (i v Litoměřicích i ve Znojmě část ponechal původním vlastníkům). Zábor Hněvína Mostu vyplynul z potřeby jeho území pro vznik královského města Mostu (jak vyplývá ze souvislostí, musel být zabrán i vrch Hněvín, kde byl pak královský hrad; přitom místa, která král nutně nepotřeboval, buď nezabral nebo daroval jiným). Ves sv. Václava zůstala Zderazu, kostel sv. Václava daroval křižovníkům s červenou hvězdou, takže na levém břehu patřilo k městu jen malé předměstí později zvané Tašberk, Zahražany v blízkosti kopce daroval magdalenitkám. Roku 1287, tedy šedesát let po událostech, nepochybně trvala paměť skutečné situace jak u královského dvora tak v klášteře zderazském a nesprávné vyličení situace v listině by bylo bývalo všem zcela zjevné (lze považovat za jisté, že Zderaz mezitím vícekrát uplatňoval své nároky na náhradu Kojatova odkazu a darování patronátu městského kostela Přemyslem Otakrem II. nepovažoval za plnohodnotnou náhradu). Ekonomický význam Hněvína Mostu v dvacátých letech lze do jisté míry rekonstruovat, přijmeme-li za fakt, že v opatovické listině z 1229 je desetina příjmů z Hněvína Mostu (z Kojatova odkazu 1227; CDB II, č. 303, č. 324) nahrazena darováním jedné vsi. To by znamenalo, že řádově příjem z Hněvína Mostu byl na úrovni příjmu z 10 vesnic.

Je tu tedy zdánlivě určitý rozpor mezi výsledky rozboru archeologických nálezů a rozboru písemných pramenů. Je však možno stanovit hypotézu, která by vyrovnala rozpory obou směrů zkoumání. Toto řešení spočívá v tom, že držitel malého střediskového trhového místa Hněvína Mostu Kojata z rodu Hraběšiců, střediska nejspíše položeného na levém břehu Bíliny (i když nějaká menší část mohla být i na pravém břehu) začal budovat město ve smyslu vrcholně středověkého města ve dvacátých letech 13. století na pravém břehu Bíliny zřejmě proto, že na levém nebylo vhodné dostatečně veliké místo. Takový záměr v té době možný byl i mimo oblast královské moci, jak dokládá zpráva o vzniku města Kynšperku patřící klášteru doksanskému, schváleném králem 1232. Ovšem souhlas králův byl nutný. O ten se zřejmě Kojta intenzivně snažil, patrně podněcován Zderazem, ale vzhledem k záměru krále (případně jeho okolí) vybudovat zde své vlastní město, takový souhlas nedostal, naopak král někdy v l. 1227—1229 Hněvín Most zabral. Ze srovnání s jinými městy vyplývá, že však pro zábor nebyla nutná smrt Kojatova (i když k ní někdy v té době došlo), není ani třeba uvažovat o odúmrti. Král v takových případech potřebné místo, objekty a území prostě zabíral — šlechticům nebo církevním institucím. Poskytoval však v takových případech náhradu; to bylo nakonec uznáno i v případě Mostu — i když to pak nebylo splněno.

Je třeba uvést, že s obdobnou myšlenkou poprvé přišla H. Mannlová-Raková (1982, 92): „Tak nejspíše po r. 1210 v souvislosti s ekonomickými změnami již raně románská tržní osada u sv. Václava nedostačovala narůstajícím potřebám i rekvenčí a byla přenesena za most na pravý břeh řeky Bíliny, kde se tržiště mohlo prostorově více rozvinout. „Bohužel její odůvodnění není konkretizováno nějakým pramenem, ale rozbořem celkové ekonomické situace.

Závěrem lze říci, že tato hypotéza o záměru a zřejmě započatém budování vrcholně středověkého města Kojatou při přenesení centra Hněvína Mostu na pravý břeh Bíliny někdy ve dvacátých letech 13. století, nevyplývá nutně ani z výsledků rozboru archeologických nálezů, ani z rozboru písemných pramenů. Je závěrem vytvořeným na základě srovnání archeologického a historio-graphického přístupu; toto porovnání je tedy samo o sobě schopno rozšířit historické poznání.

Literatura a prameny:

- JANČÁREK P., 1963: K problematice vzniku královského města Mostu, Sb. Pedagog. inst. Ústí n. L., 3—30.
- KLÁPŠTE J. 1988: Topographie der frühmittelalterlichen Besiedlung in der Gegend von Most (Nordwestböhmen), Arbeits- u. Forschungsberichte z. sächs. Bodendenkmalpflege, 32, str. 35—79.
- MANNLOVÁ-RAKOVÁ H., 1982: Počátky, vývoj a proměny města Mostu, v: Most 1932—1982, Most—Ústí n. L., 88—143.
- POJSL M., REHOLKA T., SULITKOVÁ L., 1974: Panovnická kancelář posledních Přemyslovců Václava II. a Václava III., Sborník arch. prací 24, str. 261—365.
- PUBITSCHKA F., 1781: Chronologische Geschichte Böhmens IV 2, Praha.
- SCHLESINGER L., 1876: Stadtbuch von Brüx bis zum J. 1526, Prag.
- VELÍMSKÝ T., 1986: Archäologische Rettungsarbeiten im nordböhmischem Braunkohlengebiet-Probleme, Ergebnisse, Perspektiven, Arbeits- u. Forschungsberichte z. sächs. Bodendenkmalpflege, 30, str. 6—36.
- 1990: Archäologie u. Anfänge der mittelalterlichen Städte in Böhmen, Archäologische Stadtkernforschungen in Sachsen, Berlin, str. 121—158.

Zusammenfassung

Ausgleich von Widersprüchen zwischen den archäologischen und historischen Teilschlußfolgerungen als Quelle der Erkenntnis (auf dem Beispiel der Anfänge der Stadt Most)

Die Anfänge der Stadt Most wurden sowohl auf der Grundlage der archäologischen Funde als auch auf der Grundlage der schriftlichen Quellen erforscht. Die Archäologen sind zu der Auffassung gekommen, daß das nicht große Marktzentrum Hněvín Most am linken Ufer der Biela existierte; im 13. Jahrhundert wurde dann die königliche Lokationsstadt Most am rechten Ufer erbaut.

Die durch vorherige Forscher wahrgenommenen schriftlichen Quellen enthielten keine konkretere Festlegung der Lage von Hněvín Most. Der Verfasser hebt die Bedeutung der verlorenen Urkunde des Königs Wenzel II. hervor, die den Ersatz für Most für das Zderazer Kloster aus dem Jahr 1287 berandelte; die Urkunde kann teilweise rekonstruiert werden. Aus ihrem Text ergibt sich der unmittelbare Zusammenhang von Hněvín Most mit der königlichen Stadt Most. Dieser scheinbare Widerspruch kann mit Hilfe der Hypothese gelöst werden, daß bereits Kojata aus dem Hause Hraňbišc spätestens in den zwanziger Jahren des 13. Jh. das Marktzentrum von Most vom linken an das rechte Ufer der Biela übertrug, mit der vom Zderazer Kloster geförderten Absicht, an dieser Stelle eine hochmittelalterliche Stadt zu bauen. Dazu hatte er jedoch die königliche Zustimmung nicht erworben; der König selbst nahm das Gelände in Beschlag und gründete hier eine königliche Stadt. Der Vergleich der archäologischen und schriftlichen Quellen kann auf diese Weise die historische Erkenntnis durch die Hypothese bereichern, die sich weder aus archäologischen noch aus schriftlichen Quellen selbst ergibt.

